

सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातून
(Coastal Regulation Zone)
नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी
वाळू/रेती निर्गती धोरण

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: गौखनि-१०/१०१४/प्र.क्र.५००/ख
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
तारीख: २१ मे, २०१५

वाचा

- १) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्रमांक : गौखनि १०/०५१२/प्र.क्र. ३००/ ख, दिनांक १२ मार्च, २०१३.
- २) मा. राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण, पश्चिम विभाग, खंडपिठ पुणे यांचे अर्ज क्र. ३४ (टीएचसी)/२०१३ (डब्लूझेड) मधील दिनांक २९.०५.२०१४ रोजीचे आदेश.
- ३) मा. मुंबई उच्च न्यायालयाचे जनहित याचिका क्रमांक ७९/२०१४, ८२/२०१४ व २०२/२०१३ मधील दिनांक १४.१०.२०१४ रोजीचे आदेश.
- ४) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग, क्रमांक : गौखनि १०/१०१४/प्र.क्र. ४९८/ ख, दिनांक : २६ डिसेंबर, २०१४

प्रस्तावना

माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने विशेष अनुमती याचिका क्रमांक १९६२८-१९६२९/२००९ मध्ये दिनांक २७.२.२०१२ रोजी दिलेले आदेश, जनहित याचिका क्रमांक ०१/२०११ आणि जनहित याचिका क्रमांक ११६/२०१२ मधील माननीय मुंबई उच्च न्यायालयाचे आदेश, वाळू/ रेती निर्गती धोरणाच्या अंमलबजावणीतील अडचणी इत्यादी बाबींचा साकल्याने विचार करून, पर्यावरण संतुलन राखत समतोल व स्थायी विकास साधणे, त्यात लोकांना सहभागी करून घेणे, वाळू/रेती उत्खननाचा पारंपारिक व्यवसाय करणऱ्यांच्या हिताचे रक्षण करणे, वाळू/रेतीगटाच्या लिलाव प्रक्रियेत पारदर्शकता

आणणे आणि अवैध उत्खनन व वाहतुकीच्या घटनांना आळा घालून राज्याच्या महसूलात वाढ करणे, या दृष्टीने संदर्भाधीन दिनांक १२ मार्च, २०१३ च्या शासन निर्णयान्वये वाळू/रेती निर्गती सुधारित धोरण शासनाने निश्चित केले आहे. तसेच, वाळूच्या अवैध उत्खनन व वाहतूकीस आळा घालण्याच्या दृष्टीने महाऑनलाईन या शासनप्रणीत कंपनीने निर्माण केलेली मोबाईल आधारित सुलभ प्रणाली “SMATS” (Sand Mining Approval and Tracking System) संदर्भाधीन दिनांक २६ डिसेंबर, २०१४ च्या शासन निर्णयान्वये राज्यात लागू करण्यात आली आहे.

माननीय राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण, पश्चिम विभाग, खंडपीठ पुणे यांनी अर्ज क्र. ३४(टीएचसी)/२०१३ (डब्ल्यूझेड) मध्ये दिनांक २९.०५.२०१४ रोजी कोकण विभागातील सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातून (Coastal Regulation Zone) नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू/रेती उत्खननासंदर्भात आदेश पारित केले आहेत. तसेच मा. मुंबई उच्च न्यायालयाने जनहित याचिका क्रमांक ७९/२०१४, ८२/२०१४ व २०२/२०१३ मध्ये दिनांक १४.१०.२०१४ रोजी वाळूच्या अवैध उत्खननासंबंधीच्या तक्रारींच्या निवारणासाठी राज्य शासनाने स्वतंत्र व्यवस्था निर्माण करावी असे आदेश दिले आहेत.

मा. मुंबई उच्च न्यायालयाचे उक्त आदेश, तसेच माननीय राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकाऱ्याचे उक्त आदेश, सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील नौकानयन मार्ग सुकर करण्याची आवश्यकता, पर्यावरणाची हानी टाळून स्थायी विकासासाठी सर्व यंत्रणांमध्ये समन्वय साधून करावयाची कृती, नौकानयन मार्ग सुकर करण्याची महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्डची (Maharashtra Maritime Board) असलेली महत्वपूर्ण भूमिका आणि या प्रक्रियेत महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्र व्यवस्थापन प्राधिकरण (Maharashtra Coastal Zone Management Authority) ची संनियंत्रणात्मक जबाबदारी आणि त्याचबरोबर अवैध उत्खननास प्रतिबंध/आळा घालण्याची आवश्यकता, या सर्व बाबींचा साकल्याने विचार करून सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू/रेती उत्खननाबाबत धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय

प्रस्तावनेत नमूद केलेली वस्तुस्थिती विचारात घेऊन, कोकण विभागातील सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू/रेती उत्खननासंदर्भात पुढील कार्यपद्धती व मार्गदर्शक तत्वे विहित करण्याचा शासनाने निर्णय घेतला आहे :-

A १. महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू/रेती गटांचे सर्वेक्षण व निश्चिती :-

(अ) महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वेळोवेळी वाळू / रेतीचे उत्खनन करणे आवश्यक असल्याने, अशा ठिकाणातील वाळू उत्खननाबाबत महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्डाने दरवर्षी सप्टेंबर महिन्यापर्यंत उपलब्ध असलेल्या सर्वेक्षण डेटाच्या आधारे वाळू/रेती गट निश्चित करावेत. तसेच संबंधित वाळू/रेती गटात उपलब्ध होणारा अंदाजित वाळू/रेती साठा, उत्खनन किती खोलीपर्यंत करावे, उत्खननासाठी यांत्रिक साधनांचा वापर करावा किंवा कसे व यांत्रिक साधनांचा वापर करावयाचा झाल्यास त्या क्षेत्रात किती ड्रेझर्स लावावेत याबाबीसुद्धा महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्डाने निश्चित कराव्यात.

(ब) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांच्याकडून सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू उत्खनन करावयाच्या क्षेत्रात वाळू / रेती गट, त्यांचे भौगोलिक स्थान, वाळू / रेतीचा अंदाजित साठा, नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी करावयाच्या उत्खननाचे परिमाण इत्यादी निश्चित झाल्यानंतर संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांना महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्डच्या वतीने वरीलप्रमाणे निश्चित करण्यात आलेल्या वाळू / रेती गटातून वाळू/रेती उत्खननाची व्यवस्था करण्यास व सदर व्यवस्थेवर सनियंत्रण ठेवण्यास प्राधिकृत करण्यात यावे व जिल्हाधिकारी/ अपर जिल्हाधिकारी यांनी अशा वाळू/रेती गटातून उत्खननासाठी पोच मार्गाची निश्चिती करावी.

(क) महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील स्थानिक व्यक्तींच्या, डूबी / हातपाटी पद्धतीने वाळू/रेतीचे उत्खनन या पारंपारिक व्यवसायासाठी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांचे वतीने संबंधित जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी असे गट "विनालिलाव परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट " असे चिन्हांकित करावेत.

(ड) नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी ज्या गटात वाळू/रेती उत्खननासाठी ड्रेझर सारख्या यांत्रिक साधनांचा वापर करणे आवश्यक असेल त्यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र

मेरीटाईम बोर्ड यांच्या वतीने संबधित जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी असे गट “यांत्रिक साधनाद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट” असे चिन्हांकित करावेत.

A २. वाळू / रेती उत्खननासाठी पर्यावरण अनुमती :-

मा. सर्वोच्च न्यायालयाने विशेष अनुमती याचिका क्रमांक (सी) क्र. १९६२८-१९६२९/२००९ मध्ये दि. २७/०२/२०१२ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार व मा. राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण, पश्चिम विभाग, खंडपिठ पुणे यांनी अर्ज क्र. ३४ (टीएचसी)/२०१३ (डब्ल्यूझेड) मध्ये दिनांक २९.०५.२०१४ रोजी दिलेल्या आदेशानुसार वाळू/रेती उत्खननापूर्वी केन्द्र शासनाच्या पर्यावरण व वन मंत्रालयाच्या दिनांक १४ सप्टेंबर, २००६ च्या अधिसूचनेतील (EIA Notification -२००६) तरतुदीनुसार, पर्यावरण अनुमती घेण्याची कार्यवाही मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांनी करणे आवश्यक राहिल.

(अ) “ विनालिलाव परवाना पध्दतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट” यामधून पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने देण्यासाठी पर्यावरण अनुमती घेणे आवश्यक नाही. मात्र, याबाबत संबधित जिल्हाधिकारी यांनी केंद्रीय पर्यावरण व वन मंत्रालयाचे कार्यालयीन ज्ञापन No. 11-83/2005-IA-III(Vol.III), Dated 08.11.2011 अनुसार कार्यवाही करणे आवश्यक राहिल.

(ब) “ यांत्रिक साधनाद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट ” यामधील वाळू/रेती उत्खननासाठी अशा वाळू/रेती गटाच्या लिलावापूर्वी पर्यावरण अनुमती घेणे आवश्यक राहिल. त्यासाठी केंद्र शासनाच्या पर्यावरण व वन मंत्रालयाच्या दिनांक १४ सप्टेंबर, २००६ च्या अधिसूचनेतील तरतुदीनुसार Accredited Environment Consultant ची नेमणूक करण्यात यावी. यासाठी येणारा खर्च शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग क्रमांक- एमडीएफ-१०१०/प्र.क्र.१०३७/उद्योग-९, दिनांक १ ऑगस्ट, २०१२ मधील परिच्छेद ३ (क) (४) मधील तरतुदीनुसार जिल्ह्यास देय खनिज विकास निधीतून पर्यावरणासाठी उपलब्ध होणाऱ्या अनुदानातून भागविता येईल. पर्यावरण अनुमतीसाठी आवश्यक असलेल्या निधीचा प्रस्ताव मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्ड यांनी व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ, नागपूर यांना सादर करावा.

(क) सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातील (Coastal Regulation Zone) वाळू/रेती उत्खननासाठी महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्र व्यवस्थापन प्राधिकरण (Maharashtra Coastal Zone Management Authority) ची पूर्व मान्यता मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्ड यांनी घेणे आवश्यक राहिल.

B १. नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी वाळू / रेती उत्खननाबद्दल जिल्हाधिकारी यांनी अनुसरावयाची सर्वसाधारण कार्यपद्धती :-

(अ) कोकण विभागातील सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी उत्खनन करण्यात येणाऱ्या वाळू/रेतीची निर्गती लिलावाद्वारे ई-टेंडरिंग/ई-ऑक्शन पद्धतीने करण्यात यावी.

(ब) मात्र, पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना "विनालिलाव परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट " यामधून वाळूची निर्गती वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने देऊन करण्यात यावी.

(क) सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून करण्यात येणाऱ्या उत्खननासही महाऑनलाईन या शासनप्रणीत कंपनीने निर्माण केलेली मोबाईल आधारित सुलभ SMATS (Sand Mining Approval and Tracking System) प्रणाली याचा वापर करणे अनिवार्य राहिल.

B २. उत्खनन करावयाच्या वाळू/रेती गटासाठी हातची किंमत (अपसेट प्राईसची) निश्चिती :-

अ) नौकानयन मार्ग सुकर करण्याच्या दृष्टीने लिलावात ठेवण्यात येणाऱ्या वाळू/रेतीगटांसाठी हातची किंमत (अपसेट प्राईस) ठरविणे :-

(एक) लिलावात ठेवण्यात येणाऱ्या वाळू/रेती गटांसाठी हातची किंमत ठरविण्याच्यादृष्टीने जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी प्रत्येक वाळू गटामधील निर्गतीसाठी उपलब्ध असलेला वाळूसाठा विचारात घ्यावा.

(दोन) गतवर्षी ज्या वाळू गटाचा लिलाव झाला असेल, त्या गटाच्या लिलावामध्ये प्राप्त झालेली सर्वोच्च बोलीची रक्कम व सदर लिलावातील अंदाजित वाळूसाठा यांचा भागाकार करून प्रती ब्रास रक्कम परिगणित करण्यात यावी.

(तीन) लिलाव वर्षी जिल्ह्यातील सर्व वाळूगटांचा पर्यावरण विषयक आघात मुल्यांकन अभ्यास करून घेण्यासाठी आलेला खर्च व जिल्ह्यातील सर्व वाळूगटातील अंदाजित वाळूसाठा यांचा भागाकार करून प्रती ब्रास रक्कम परिगणीत करण्यात यावी.

(चार) वरील अ. क्र. २ (अ) (दोन) व २ (अ) (तीन) या रकमेमध्ये १५ टक्के वाढ करण्यात यावी. अशी वाढ केल्यानंतर येणाऱ्या प्रतिब्रास रकमेचा व लिलाव वर्षी निर्गतीसाठी अंदाजित वाळूसाठा यांचा गुणाकार केल्यानंतर येणारी रक्कम हातची किंमत म्हणून निश्चित करण्यात यावी.

(पाच) एखाद्या वाळूगटाचा गतवर्षी लिलाव झाला नसल्यास, त्याच सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातील लगतच्या वाळूगटाच्या गतवर्षीच्या लिलावाचा तपशील विचारात घेण्यात यावा.

ब) हातपाटी/डुबीसाठी राखीव वाळू/रेतीगटांसाठी हातची किंमत (अपसेट प्राईस) ठरविणे :-

(एक) हातपाटी व डुबीसाठी राखीव ठेवण्यात येणाऱ्या वाळू/रेती गटांसाठी हातची किंमत ठरविण्याच्यादृष्टीने जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी प्रत्येक वाळू गटामधील निर्गतीसाठी उपलब्ध असलेला वाळूसाठी विचारात घ्यावा.

(दोन) गतवर्षी संबंधित वाळू गटामधील हातपाटी/डुबीद्वारे पारंपारिक पद्धतीने व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यावसायीकांना परवाना देताना आकारण्यात आलेला प्रती ब्रास दर व जिल्ह्यात लिलावात प्राप्त झालेला सरासरी प्रती ब्रास दर, या दोन्ही दराची सरासरी काढून हातपाटी व डुबीद्वारे वाळू उत्खननाचे परवाने देण्यासाठी संबंधित वाळू गटासाठी प्रतिब्रास रक्कम परिगणित करण्यात यावी.

(तीन) वरील अ. क्र. २ (ब) (दोन) मधील प्रतिब्रास रकमेमध्ये १५ टक्के वाढ करण्यात यावी व अशी वाढ केल्यानंतर येणारी प्रती ब्रास रक्कम व लिलाव वर्षी निर्गतीसाठी अंदाजित वाळूसाठी याचा गुणाकार करून हातची किंमत म्हणून निश्चित करण्यात यावी.

(चार) हातपाटी व डुबीद्वारे वाळू उत्खननासाठी स्थानिक व्यक्तींना / संस्थांना परवाने देताना प्रतिब्रास सरासरी किंमत जास्त होत असल्याची संबंधितांकडून मोठ्या प्रमाणावर तक्रारी आल्यास जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी त्याबाबतचा अहवाल शासनास सादर करावा जेणेकरून त्यावर शासनास यथोचित निर्णय घेता येईल.

B ३. लिलावधारक / परवानाधारक यांच्यासाठी आवश्यक पात्रता :-

(अ) नियमित आयकर भरत असल्याचा पुरावा, पॅन क्रमांक व विक्री कर विभागाचा TIN क्रमांक असलेल्या लिलावधारकांनाच सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातील वाळू/रेती गटाच्या लिलावात सहभागी होता येईल.

(ब) लिलावाच्या निविदा भरु इच्छिणा-या व्यक्तींना निविदा अर्जाचे शुल्क रु. ५,०००/- रोखीने भरावे लागेल. मात्र, ज्या वाळूगटाची हातची किंमत रु. १० लाख व त्यापेक्षा कमी असेल अशा वाळूगटासाठी निविदा अर्जाचे शुल्क रु. २०००/- रोखीने भरावे लागेल.

(क) लिलावात भाग घेणाऱ्या व्यक्तीला अनामत रक्कम म्हणून रुपये ३,००,०००/- (रुपये तीन लक्ष फक्त) किंवा अपसेट प्राईसच्या २०% यापैकी जी जास्त असेल ती रक्कम अनामत रक्कम म्हणून रोखीने भरावी लागेल. परंतु, ज्या वाळूगटाची हातची किंमत रु. १० लाखापेक्षा कमी असेल त्या वाळूगटासाठी हातच्या किंमतीच्या २०% रक्कम अनामत रक्कम रोखीने भरावी लागेल.

B ४. सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातील वाळू/रेतीगटांच्या लिलावाची प्रक्रिया :-

(१) वाळू / रेती लिलाव / ठेक्याचा कालावधी एक वर्षाचा राहील व तो १ ऑक्टोबर ते ३० सप्टेंबर असा राहील. लिलाव घेण्याची तारीख काहीही असली तरी लिलावाचा कालावधी वर्षाच्या ३० सप्टेंबर रोजीच संपुष्टात येईल.

(२) “ यांत्रिक साधनाद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट ” यामधील सर्व वाळू/रेती गटासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांचे वतीने लिलावाची प्रक्रिया जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी आणि दोन जिल्ह्यातील संयुक्त वाळू/रेती गटासाठी लिलाव प्रक्रिया विभागीय आयुक्त यांनी जिल्ह्याच्या /विभागाच्या मुख्यालयी गटनिहाय एकाच दिवशी आयोजित करावी. लिलावाच्या दिवशी सर्व वाळूगटांची लिलावाची कार्यवाही पूर्ण न झाल्यास लगतच्या पुढील कामाच्या दिवशी सकाळी कार्यालयीन वेळेत पुढे सुरु करण्यात यावी.

(३) वाळू/रेती गटाच्या लिलावाची जाहिरात जिल्ह्यातील दोन प्रमुख वर्तमानपत्रात लिलावापूर्वी किमान १५ दिवस अगोदर प्रसिध्द करण्यात यावी. रुपये १० लाखापेक्षा जास्त अपसेट प्राईस असलेल्या वाळू गटाची जाहिरात त्या महसूल विभागात प्रसिध्द होणाऱ्या दोन प्रमुख वर्तमानपत्रात अथवा राज्यस्तरावरून प्रसिध्द होणाऱ्या दोन प्रमुख वर्तमानपत्रात प्रसिध्द करण्यात यावी. त्यांच्या प्रती जिल्ह्यातील सर्व तहसिल कार्यालय, उप विभागीय कार्यालय, जिल्हा कार्यालय व विभागीय आयुक्त यांच्या कार्यालयातील सूचना फलकावर लावण्यात याव्यात. तसेच जाहिरात शासनाच्या व जिल्हाधिकारी यांच्या वेबसाईटवर सुध्दा प्रसिध्द करण्यात यावी.

लिलावाच्या जाहीरातीमध्ये लिलावाचा कालावधी, संबंधित वाळू/रेतीगटाचा सर्व क्रमांक, वाळू/रेतीगट क्रमांक व वाळू/रेतीगटाचे नाव, वाळू/रेती गटातील अंदाजित वाळू/रेतीसाठा व हातची किंमत (Upset Price) ठळकपणे नमूद करण्यात यावी.

(४) लिलावात भाग घेऊ इच्छिणाऱ्या व निविदा भरू इच्छिणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीला अनामत रक्कम (EMD) लिलाव सुरु होण्याच्या १ तासापूर्वी / निविदेचा अर्ज सादर करतांना रोखीने भरावी लागेल.

(५) लिलावाने घ्यावयाच्या वाळू/रेतीगटात अपेक्षित वाळूसाठा आहे किंवा नाही, वाहतुकीसाठी आवश्यक रस्ते उपलब्ध आहेत किंवा नाहीत याची खात्री करून घेण्याची जबाबदारी संबंधित लिलावधारकाची राहील. त्यानंतर याबद्दलच्या कोणत्याही तक्रारीचा विचार केला जाणार नाही.

(६) जिल्ह्यातील सागर किनारपट्टी क्षेत्रातील सर्व वाळू/रेती गटांचे लिलाव जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली पार पाडण्यात यावेत.

जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांना हे काम कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही अन्य अधिकाऱ्याला नेमून देता येणार नाही.

तसेच सागर किनारपट्टी क्षेत्रातील संयुक्त वाळूगटांचे लिलाव विभागीय आयुक्त यांच्या नियंत्रणाखाली व देखरेखीखाली पार पाडण्यात यावेत. विभागीय आयुक्त यांना हे काम कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही अन्य अधिकाऱ्याला नेमून देता येणार नाही.

(७) वाळू/रेतीगटासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या हातच्या किंमतीपेक्षा (अपसेट प्राईस) अधिक रकमेने लिलावाच्या बोलीची सुरुवात करण्यात यावी.

(८) वाळू/रेती गटाच्या लिलावातील / निविदेतील सर्वोच्च बोलीचा देकार स्विकारावयाचा किंवा नाकारावयाचा निर्णय जिल्ह्यातील वाळू/रेती गटासाठी जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी व संयुक्त वाळू/रेती गटासाठी विभागीय आयुक्त यांनी घ्यावयाचा असून, सदर निर्णय संबंधितास लिलावाच्या दिवशीच कळविणे आवश्यक राहील.

(९) ज्या लिलावधारकाची बोली / निविदा स्विकारण्यात येईल, त्याला लिलावाच्या बोलीच्या रकमेच्या १/४ इतकी रक्कम लिलाव संपताच त्याच दिवशी प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी/विभागीय आयुक्त कार्यालयात भरावी लागेल. लिलावापूर्वी शासनजमा केलेली अनामत रक्कम (EMD) ही सदर लिलाव बोलीच्या रकमेच्या १/४ रकमेत समायोजित करण्यात येईल. तसेच, उर्वरित ३/४ रक्कम लिलावाच्या दिनांकापासून १५ दिवसांच्या आत प्रकरणपरत्वे जिल्हाधिकारी/विभागीय आयुक्त कार्यालयात भरावी लागेल.

(१०) लिलावात सर्वोच्च देकार देणाऱ्या लिलावधारकाने, लिलावाची संपूर्ण रक्कम विहित मुदतीत शासनजमा केल्यानंतर, त्यांनी स्वखर्चाने खरेदी करावयाच्या रुपये १००/- च्या स्टॅम्प पेपरवर अशा व्यक्तीबरोबर विहित अटी व शर्तीसह करारनामा करून घेण्यात यावा. करारनामा केल्यानंतर लिलावधारकास वाळू स्थळाचा प्रत्यक्षात ताबा उशीरात उशीरा सात दिवसात देण्यात यावा. वाळू/रेती स्थळाचा ताबा यशस्वी लिलावधारकास सात दिवसात न दिल्यास त्यास जबाबदार असलेल्या अधिकारी /कर्मचारी यांच्याविरुद्ध शिस्तभंगविषयक कारवाई करण्यात यावी.

(११) विहित मुदतीनंतर लिलावाची १/४ व ३/४ रक्कम कोणत्याही परिस्थितीत स्वीकारण्यात येऊ नये. तसेच विहित कालावधीत करारनामा न केल्याने लिलावधारकास होणाऱ्या कोणत्याही नुकसानीची जबाबदारी शासनावर राहणार नाही, याची स्पष्ट जाणीव संबंधितास करून देण्यात यावी.

(१२) लिलावधारकाने विहित वेळेत करारनामा करून न दिल्यास तसेच देकाराची उर्वरित ३/४ रक्कम १५ दिवसांच्या कालावधीत न भरल्यास त्याला वाळू गटाचा ताबा देण्यात येऊ नये. अशा

वाळू/रेतीगटाचा फेरलिलाव करण्यात यावा व त्याने भरणा केलेली १/४ रक्कम जप्त करण्यात यावी.

फेरलिलावात पूर्वीच्या लिलावाच्या किंमतीपेक्षा कमी किंमत आल्यास फरकाची रक्कम पूर्वीच्या लिलावधारकाकडून जमीन महसूलाची थकबाकी म्हणून वसूल करण्यात येईल. तथापि, फेरलिलावात पूर्वीच्या किंमतीपेक्षा अधिक (जादा) किंमत आल्यास त्यावर पूर्वीच्या लिलावधारकाचा कोणताही हक्क राहणार नाही.

(१३) सर्वोच्च बोलीद्वारे लिलावधारकास वाळूगट निश्चित झाल्यास आणि त्याने लिलावाच्या बोलीच्या रकमेच्या ¼ रक्कम जमा केल्यास अशा लिलावधारक व संबंधितांना जिल्हाधिकारी यांच्याकडून SMATS प्रणालीचा अवलंब करणे सुलभ व्हावे, यादृष्टीने प्रशिक्षण देण्यात यावे.

(१४) ज्या व्यक्तीचा उच्चतम देकार स्वीकारण्यात येईल त्या देकाराच्या १० टक्के रक्कम ही जलसर्वेक्षण शुल्कापोटी (हायड्रोग्राफीक सर्वे फी) लिलावाच्या दिवशी उच्चतम देकार सादर करणाऱ्या लिलावधारकाकडून “Hydrographer, Maharashtra Maritime Board” यांच्या नावाने काढलेला धनाकर्ष महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्डकडे जमा करण्यात यावा.

(१५) लिलावधारक/परवानाधारकास जिल्हा परिषद / पंचायत समिती यांनी विहित केलेले कर/शुल्क अदा करणे बंधनकारक राहिल.

(१६) लिलावात भाग घेणाऱ्या ज्या व्यक्तीचा देकार / निविदा स्वीकारण्यात आली नसेल, त्यांनी लिलावात भाग घेण्यासाठी भरलेली अनामत रक्कम (EMD) लिलावाची कार्यवाही संपताच लिलावाच्या ठिकाणीच परत करण्यात यावी.

(१७) लिलावासंदर्भात काही तक्रारी / आक्षेप / सूचना प्राप्त झाल्यास प्रकरणपरत्वे विभागीय आयुक्त / जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी त्याची तपासणी / चौकशी करावी. तपासणी / चौकशीअंती विभागीय आयुक्त / जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांची लिलाव न करण्यास सबळ कारणे असल्याची खात्री झाल्यास लिलावाची प्रक्रिया स्थगित करण्यात यावी.

(१८) (एक) वाळू/रेती गटांच्या लिलावात बोलण्यात आलेल्या बोलीच्या रकमा तसेच निविदाद्वारे प्राप्त झालेले देकार हातच्या किंमतीपेक्षा कमी असल्यास त्याची सविस्तर कारणे नोंदवून त्या वाळू/रेतीगटाचा दोनदा फेरलिलाव करण्यात येईल.

(दोन) दोनदा फेरलिलाव लावूनही, सदर गटासाठी बोली प्राप्त न झाल्यास त्यांची सर्वसाधारण कारणे सविस्तरपणे नोंदवून व योग्य कारणामिमांसा देवून त्या वाळू/ रेतीगटाची हातची किंमत जास्तीत जास्त २५ % पर्यंत कमी करून त्या रेतीगटाचा फेरलिलाव करण्यात यावा. ही प्रक्रिया १५ दिवसांच्या कालावधीत पूर्ण होईल याची दक्षता घेण्यात यावी.

(तीन) वाळू/रेती गटाचा दोनदा फेरलिलाव तसेच २५ % पर्यंत हातची किंमत (अपसेट प्राईस) कमी करुनही फेरलिलाव न झाल्यास सक्षम प्राधिकारी म्हणून विभागीय आयुक्त यांनी अशी कामे करण्यासाठी अर्हता प्राप्त कंत्राटदारांना तसेच संबंधित जिल्ह्याच्या आजुबाजूस कार्यरत असलेल्या कंत्राटदारांना एका ठराविक, दिवशी, ठराविक वेळी व ठराविक ठिकाणी एकत्रित बोलावून देकार देण्यास किंवा त्यात सुधारणा करण्यास त्यांना संधी द्यावी. अशा वेळी अंतिम देकार जर हातच्या किंमतीच्या जवळपास राहीला किंवा अगदी हातच्या किंमतीपेक्षा २५% पर्यंत कमी राहिला तरी तो स्वीकारता येईल.

(चार) वरीलप्रमाणे प्रयत्न करुनसुद्धा अशा गटाचा लिलाव न झाल्यास नौकानयन मार्ग सुकर करणे आवश्यक असल्याने अपवादात्मक परिस्थितीत शेवटचा उपाय म्हणून शासकिय व निमशासकीय कामासाठी, अशा वाळू/रेती गटातून उत्खननाचा परवाना देण्याबद्दल विचार करता येईल. यासाठी शक्यतोवर जाहिरातीत नमूद केलेल्या हातच्या किंमतीशी तुलना करुन, जर ती हातच्या किंमतीपेक्षा कमी असेल व त्यातील तफावत हातच्या किंमतीपेक्षा फक्त २५ % पर्यंत कमी असेल किंवा २५% पेक्षा अधिक असेल तर परवाना द्यावयाचा झाल्यास त्या प्रस्तावाची शिफारस जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी / विभागीय आयुक्त यांनी शासनाकडे करावी. (१९) लिलावधारकाने/परवानाधारकाने करारनामा करतेवेळी लिलावाच्या अटी व शर्तीचे यथोचित पालनार्थ रुपये ३,००,०००/- (रुपये तीन लक्ष फक्त) किंवा अपसेट प्राईसच्या २०% यापैकी अधिक असेल तेवढी रक्कम अनामत रक्कम म्हणून जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी / विभागीय आयुक्त यांच्याकडे ठेवणे आवश्यक आहे. परंतु ज्या वाळुगटाची हातची किंमत रु. १० लाखापेक्षा कमी असेल तर हातच्या किंमतीच्या २०% रक्कम अनामत रक्कम म्हणून घ्यावी. ही रक्कम लिलावधारकाने/परवानाधारकाने लिलावाच्या/परवान्याच्या मुदतीत सर्व अटी व शर्तीचे योग्यरित्या पालन केल्यास, लिलावाची/परवान्याची मुदत संपल्यावर परत करण्यात येईल. अटी व शर्तीचे पालन न केल्यास अनामत रक्कम जप्त करण्यात येईल.

B ५. हातपाटी व डुबीसाठी राखीव गटातून परवाना देण्याची कार्यपद्धती :-

(अ) " विनालिलाव परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट" यामधून पारंपारिक व्यवसाय करणाऱ्या स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने देण्याच्या दृष्टीने मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांच्या वतीने संबंधित जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन अर्ज मागवावेत. प्राप्त अर्जांची छाननी करुन, पात्र स्थानिक व्यक्तींना तसेच अशा व्यक्तींच्या संस्थांना डूबी किंवा हातपाटीद्वारे वाळू/रेती उत्खननाचे परवाने जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांच्या स्तरावरून देण्यात येतील.

(ब) " विनालिलाव परवाना पद्धतीने डूबी / हातपाटीव्दारे वाळू/रेती उत्खननासाठी राखीव गट" यामधून वाळू उत्खननासाठी पारंपारिक साधनांचा वापर करण्यात यावा. अशा गटात कोणत्याही परिस्थितीत कोणत्याही यांत्रिक साधनाचा वापर होणार नाही, याची दक्षता घेण्यात यावी.

C-१. वाळू / रेती उत्खननावरील सर्वसाधारण निर्बंध व अटी / शर्ती :-

वाळू / रेती उत्खननावरील सर्वसाधारण निर्बंध व अटी / शर्ती पुढीलप्रमाणे राहतील. सदर अटींचा समावेश संबंधित लिलावधारक/परवानाधारकासोबत करावयाच्या करारपत्रात न चूकता करण्यात यावा :-

(१) लिलावधारक / परवानाधारक यांना पर्यावरण विषयक व सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्राच्या नियमातील तरतुदींचे पालन करणे बंधनकारक आहे.

(२) वाळू/रेतीचे उत्खनन सकाळी ६.०० ते सायंकाळी ६.०० या कालावधीतच करता येईल. या कालावधीनंतर केलेले उत्खनन अवैध समजून कारवाई करण्यात येईल.

(३) लिलावधारकाने/परवानाधारकाने त्याला मंजूर केलेल्या वाळूगटाच्या ठिकाणी फलक लावून, उत्खनन क्षेत्राची सीमा निश्चित करून सीमा दर्शविणारे खांब उभारणे अनिवार्य राहिल. विहित केलेल्या क्षेत्राच्या पलिकडे असलेल्या क्षेत्रातून वाळू/रेतीचे उत्खनन करता येणार नाही.

(४) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड निश्चित करतील तितक्या खोलीपर्यंतच लिलावधारक/परवानाधारकाला वाळू/रेतीचे उत्खनन करता येईल.

(५) विहित केलेल्या खोलीपेक्षा जास्त खोलीपर्यंत उत्खनन केल्याचे निदर्शनास आल्यास लिलावधारक/परवानाधारकाकडून घेण्यात आलेली अनामत रक्कम जप्त करण्यात येऊन, लिलाव/परवाना रद्द करण्यात येईल. तसेच असे उत्खनन अवैध ठरवून नियमानुसार कारवाई करण्यात येईल.

(६) रेल्वेपुल व रस्तेपुलाच्या कोणत्याही बाजूने ६०० मीटर्स (२००० फूट) अंतराच्या आत रेतीचे उत्खनन करता येणार नाही.

(७) वाळू/रेतीचे उत्खनन करताना किंवा ती काढताना खाजगी मालमत्तेस कोणतीही हानी/नुकसान पोहचल्यास त्याची भरपाई करण्याचे दायित्व लिलावधारकावर राहिल. अशा हानीची / नुकसानीची परिगणना जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांच्याकडून करण्यात येईल व त्याबाबतचा त्यांचा निर्णय अंतिम राहिल व अशी रक्कम जमीन महसूलाच्या थकबाकीच्या वसूलीप्रमाणे संबंधित लिलावधारकाकडून वसूल करण्यात येईल.

(८) महाऑनलाईनने निर्माण केलेली मोबाईल आधारित सुलभ SMATS (Sand Mining Approval and Tracking System) प्रणालीनुसार लिलावधारकास त्याचे ३ मोबाईल नंबर रजिस्टर करणे बंधनकारक राहिल.

(९) लिलावधारकाने निर्धारित वाळूगटातून वाळूचे उत्खनन करून प्रत्येक वाहनामधील वाळूचे परिमाण, वाहन क्रमांक, वाळूगटाचे नाव/क्रमांक, वाहन कोठून कोठे जाणार आहे, त्या दोन ठिकाणांमधील अंतर इत्यादी तपशिल नोंदणीकृत मोबाईलवरून एसएमएसद्वारे (SMS) निर्दिष्ट क्रमांकावर कळविणे बंधनकारक राहिल. SMATS प्रणालीकडून लिलावधारकास नोंदणीकृत मोबाईलवर त्याने केलेल्या विनंतीनुसार त्यास एसएमएसद्वारे टोकन नंबर प्राप्त होईल. असा टोकन नंबर प्राप्त झाल्याशिवाय वाळू/रेतीची वाहतूक करता येणार नाही.

(१०) वाळू/रेतीची वाहतूक करणाऱ्या वाहनचालकाकडे वैध टोकन नंबर आहे किंवा नाही, याबाबतचे निरीक्षण संबंधित महसूल यंत्रणेकडून, नियुक्त भरारी पथकाकडून अथवा जिल्हाधिकारी नामनिर्देश करतील अशा व्यक्तींकडून केले जाईल. अशा निरीक्षणाच्या वेळी संबंधित वाहनचालकाकडे वैध टोकन नंबर आढळला नाही किंवा टोकन नंबरचा निर्दिष्ट कालावधी संपलेला असेल तर सदर वाळूचे उत्खनन/वाहतूक अवैध समजून त्याविरुद्ध महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता १९६६ मधील कलम ४८ (७) व (८) नुसार कारवाई करण्यात येईल.

(११) अवैध उत्खनन अधिक प्रभावीपणे रोखण्याच्या दृष्टीने उक्त प्रणालीबरोबरच शासनास कोणताही आर्थिक भार पडणार नाही, अशा अतिरिक्त उपाययोजना करण्याची संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांना मुभा राहिल. त्यादृष्टीने अतिरिक्त उपाययोजनांच्या संदर्भात संबंधित जिल्हाधिकारी लिलावधारकांबरोबर करावयाच्या करारनाम्यात तत्संबंधी अटी व शर्तीचा समावेश करू शकतील.

(१२) या व्यतिरिक्त वाळू/रेती उत्खननासंदर्भात इतर अटी व शर्ती परिशिष्ट-अ येथे देण्यात आल्या असून, त्या लिलावधारकांवर बंधनकारक असतील.

C-२. वाळू/रेती उत्खननाबद्दल मासिक अहवाल सादर करणे :-

सागरी किनारपट्टी विनियमन क्षेत्रातील जिल्हानिहाय वाळू/रेतीगटांची एकूण संख्या, त्यापैकी लिलाव झालेल्या वाळूगटांची एकूण संख्या, लिलाव न झालेल्या वाळूगटांची एकूण संख्या, लिलावात शासनास प्राप्त झालेला महसूल, प्रत्येक वाळूगटातून करण्यात आलेले वाळू उत्खनन याबाबतचे मासिक विवरणपत्र संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी विभागीय आयुक्त व संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर यांना सादर करावेत.

C-३. वाळू/रेती उत्खननातील अडचणीबाबत करावयाची कार्यवाही :-

(१) एकदा अत्युच्च बोली स्वीकारून अंतिम करण्यात आलेल्या लिलावात वाळू उत्खनन करण्यास लिलावधारकास काही अडचणी / अडथळे आल्यास लिलावधारकाने याबाबत संबंधित

तहसिलदार यांना माहिती देणे आवश्यक राहिल. संबंधित तहसिलदार यांनी प्राप्त तक्रारीनुसार त्या वाळूगटातून उत्खनन करण्यात येणाऱ्या अडचणींची चौकशी करून, त्याबाबतचा अहवाल जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांना सादर करावयाचा असून, सदर तक्रारीच्या अनुषंगाने गरजेनुसार मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांच्याशी विचार विनिमय करून जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी १५ दिवसात निर्णय घेणे आवश्यक राहिल.

(२) एकदा अत्युच्च बोली स्विकारून अंतिम करण्यात आलेल्या लिलावात कोणत्याही परिस्थितीत वाळू/रेती उत्खननाचा कालावधी वाढवून देण्याची अथवा कोणत्याही कारणास्तव वाळू/रेती गट बदलून देण्याची मागणी लिलावधारकास करता येणार नाही. वाळू/रेती उत्खननाचा कालावधी वाढवून देण्याचे व वाळू/रेतीगट बदलून देण्याचे अधिकार जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी किंवा मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांना राहणार नाहीत. अपवादात्मक परिस्थितीत याबाबत अंतिम निर्णय घेण्याचे अधिकार शासनास राहतील.

C-४ वाळू/रेती उत्खननासंबंधी तक्रारीसंदर्भात समिती व कार्यपद्धती :-

(अ) शासनाने विहित केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार लिलाव करण्यात आलेल्या वाळू/रेतीगटासंदर्भात कालांतराने, वाळू / रेतीगटातून लिलावाच्या अटी /शर्तीचे उल्लंघन करून वाळूचे उत्खनन होण्यासंबंधी किंवा अवैध / नियमबाह्य वाळू उत्खननामुळे तसेच वाहतूकीमुळे खाडीकाठच्या शेतीची/ रस्त्यांची हानी होण्यासंबंधी किंवा तत्सम स्वरूपाच्या तक्रारी विविध व्यक्ती व संस्थाकडून अनेकवेळा करण्यात येतात. अशा तक्रारींची दखल घेऊन त्यासंदर्भात चौकशी करून चौकशीच्या निष्कर्षानुसार पुढील उचित कार्यवाही करण्यासाठी विभागीय आयुक्त यांच्या अध्यक्षतेखाली पुढील अधिकाऱ्यांचा समावेश असलेली समिती गठीत करण्यात येत आहे:-

१) विभागीय आयुक्त	-	अध्यक्ष
२) जिल्हाधिकारी	-	सदस्य
३) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	-	सदस्य
४) सार्वजनिक बांधकाम विभागाचा जिल्ह्यातील कार्यकारी अभियंता	-	सदस्य
५) महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाचा अधिकारी	-	सदस्य
६) संबंधित बंदर अधिकारी	-	सदस्य
७) जिल्हा खनिकर्म अधिकारी	-	सदस्य सचिव

(ब) लिलावात दिलेल्या / परवाना दिलेल्या वाळू/रेतीगटातून लिलावधारक/परवानाधारकास उत्खनन करण्यास स्थानिक विरोध झाल्यास किंवा नैसर्गिक किंवा लिलावधारक/परवानाधारकाच्या नियंत्रणाबाहेरील सबळ कारणामुळे अशा वाळू/रेतीगटात

उत्खनन होवू शकले नाही तर, लिलावधारक/ परवानाधारकाने तक्रार / अर्ज करुन ती बाब संबंधित जिल्हाधिकारी /अपर जिल्हाधिकारी यांच्या निदर्शनास आणावी. जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी याबद्दल चौकशी करुन त्याबद्दलची वस्तुस्थिती विभागीय आयुक्त यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीसमोर पुढील उचित कार्यवाहीसाठी सादर करावी.

(क) जिल्ह्यातील एखाद्या वाळू/रेती गटासंदर्भात वरील स्वरुपाच्या लेखी तक्रारी प्राप्त झाल्यास उपरोक्त समितीने अशा वाळू/ रेतीगटांना प्रत्यक्ष भेट देऊन, त्या वाळू/ रेतीगटांचे पुनश्चः सर्वेक्षण करुन घ्यावे. तसेच तक्रारीतील अन्य मुद्द्यांबाबत स्थानिक चौकशी करुन, समितीच्या बैठकीत त्यावर विचार विनिमय करुन, समितीने १५ दिवसांत तक्रारी संदर्भात योग्य तो निर्णय घेऊन, निर्णय संबंधित लिलावधारक, परवानाधारक, तक्रारदार व क्षेत्रिय महसूल अधिकाऱ्यांना कळवावा.

(ड) जर तक्रारदाराला त्याच्या तक्रारीच्या संदर्भात उपरोक्त समितीने घेतलेला निर्णय मान्य नसेल तर अशा तक्रारदाराला त्याबाबत शासनाकडे अपील करता येईल. याप्रमाणे प्राप्त अपीलावर तसेच यासंदर्भात शासनस्तरावर प्राप्त झालेल्या तक्रारीबाबत शासनस्तरावर उचित निर्णय घेण्यात येईल.

(इ) लिलावाने/परवान्याने वाळू/रेती उत्खननासाठी केलेल्या करारनाम्याच्या कालावधीत शासनाने तो लिलाव/परवाना रद्द केल्यास किंवा त्याला मंजूर केलेल्या क्षेत्रात उत्खनन करण्यास किंवा वाळू/रेती काढण्यास बंदी घातल्यास लिलावधारकास / परवानाधारकास शासनावर खटला भरता येणार नाही.

लिलावधारकास / परवानाधारकास कोणत्याही वैध कारणामुळे उदा. ग्रामस्थांचा विरोध, न्यायालयीन निर्णय, नैसर्गिक अडीअडचणी, प्रशासकिय यंत्रणांचा विरोध यांमुळे उत्खननास किंवा वाहतूकीस बाधा आल्यास किंवा वाळूगटाचा ताबा प्राप्त न झाल्यास आणि या कारणास्तव लिलावाचा ठेका/परवाना रद्द करण्यात आल्यास लिलावाची/परवान्याची मुदत संपण्यापूर्वी ज्या कालावधीसाठी ठेका/परवाना रद्द केला जाईल त्या कालावधीसाठी, त्याने ज्या किंमतीला लिलाव/परवाना घेतला असेल त्या रकमेच्या प्रमाणात त्याला परतावा देण्यात येईल. अशी रक्कम परत करतांना लिलावाची देकाराची/परवान्याची रक्कम, लिलावातील/परवान्यातील अंदाजीत वाळूसाठा व प्रत्यक्ष उत्खनन केलेला वाळूसाठा विचारात घेऊन त्यानुसार परताव्याच्या रकमेची परिगणना करण्यात येईल.

C-५. लिलावधारक/परवानाधारकाने अटी/शर्तीचे उल्लंघन केल्यास करावयाची कारवाई :-

(अ) (एक) वाळू/रेती गटाच्या लिलावात लिलावधारकांमध्ये संगनमत होणार नाही याबाबत जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांनी दक्षता घ्यावी. लिलावामध्ये संगनमत करुन

शासनाच्या महसूलाचे नुकसान करणाऱ्या तसेच वारंवार न्यायालयीन दावे उपस्थित करणाऱ्या लिलावधारकास काळ्या यादीत (Black List) टाकण्याबाबत व लिलावात सहभागी होण्यास प्रतिबंध करण्याचे अधिकार जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांना असतील. तसेच संयुक्त वाळू/रेती गटांबाबतचे यासंबंधी अधिकार विभागीय आयुक्त यांना राहतील.

(दोन) लिलावधारकाने लिलावाची उर्वरित रक्कम लिलावाच्या दिनांकापासून १५ दिवसात न भरल्यास त्याला संपूर्ण राज्यासाठी काळ्या यादीत टाकून कोणत्याही जिल्ह्यात लिलावात भाग घेण्यासाठी अपात्र ठरविण्यात यावे.

(ब) लिलावधारकाने / परवानाधारकाने मंजूर वाळू / रेती गटाच्या चिन्हांकित केलेल्या क्षेत्राबाहेर वाळू / रेतीचे उत्खनन केल्यास, तसेच महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्डाने निश्चित केलेल्या खोलीपेक्षा जास्त खोल तसेच विहित केलेल्या क्षेत्राबाहेर उत्खनन केल्यास, सदर उत्खनन अवैध समजून त्यांच्याविरुद्ध प्रचलित नियमानुसार कारवाई करण्यात यावी. तसेच त्याचा ठेका / परवाना रद्द करून फौजदारी स्वरूपाची कारवाई करण्यात यावी व शासनजमा केलेली रक्कम जप्त करण्यात यावी.

(क) वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन / वाहतुक/साठवणूकीची प्रकरणे उघडकीस आल्यास व अशा प्रकरणी संबंधित ठेकेदार / लिलावधारक / परवानाधारक / वाहनमालक / वाहनचालक दोषी आढळल्यास त्यांच्याविरुद्ध महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील नियम ४८ (७) व (८) नुसार कारवाई करण्यात यावी. प्रचलित नियमानुसार कारवाई करताना संबंधितांविरुद्ध भारतीय दंड विधि संहिता कलम ३७९ प्रमाणे गुन्हा दाखल करणे, वाहन जप्त करणे, अवैध उत्खनन केलेली वाळू जप्त करणे, स्वामित्वधन व दंडाची रक्कम वसूल करणे इ. कारवाई करण्यात यावी. तसेच वाळू/रेतीचे अवैध उत्खनन / वाहतुक इत्यादीच्या अनुषंगाने दंडात्मक कारवाई करतांना महसूल अधिकारी / कर्मचारी यांच्यावर हल्ले होत असल्याचे निदर्शनास आल्यास व अशा ठिकाणी संघटित गुन्हेगारीचे प्रकार आढळून आल्यास अशा संघटित गुन्हेगारीविरुद्ध कायद्यातील तरतुदीनुसार 'मोक्का' सारख्या अधिनियमान्वये कारवाई करण्याबद्दल सुध्दा विचार करण्यात यावा.

(ड) सागरी किनारपट्टी क्षेत्रातून नौकानयन मार्ग सुकर व्हावा या हेतुने वाळू उत्खनन केले जाते. त्यामुळे लिलाव/परवाना मंजूर केल्यानंतर लिलावधारकाने / परवानाधारकाने वाळू/रेतीगटाचा ताबा घेतल्याच्या दिनांकापासून एका आठवड्याच्या आत प्रमाणशीर उत्खनन सुरू करणे आवश्यक राहिल. लिलावधारक/परवानाधारक उत्खनन प्रमाणशीर करतो किंवा कसे याबाबत संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी सनियंत्रण करणे आवश्यक आहे. प्रमाणशीर उत्खननाबाबत काही तक्रारी असतील तर त्याचे निवारण वर उल्लेखित समितीने करावे. यासंदर्भात समितीचा निर्णय

अंतिम राहिल. याकामी आवश्यक ते तांत्रिक सहकार्य महाराष्ट्र मेरी टाईम बोर्ड यांनी करावे. जर लिलावधारक/परवानाधारक प्रमाणशीर उत्खनन करीत नसेल तर त्याने शासनास लिलावापोटी जमा केलेल्या रकमेव्यतिरिक्त नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी व पूरसदृश्य परिस्थिती उद्भवू नये म्हणून येणारा खर्च हा दंडात्मक रक्कम म्हणून लिलावधारक/परवानाधारकाकडून वसूल करण्यात येईल. तसेच लिलाव रद्द करण्यात येऊन लिलावात भरलेली रक्कम जप्त करण्यात येईल.

C- ६. वाळू / रेती उत्खननाबाबत सनियंत्रण :-

(अ) वाळू/रेती उत्खनन/वाहतुकीवर प्रभावी नियंत्रण ठेवणे शक्य व्हावे, यासाठी तहसिल व जिल्हा स्तरावर महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांचे क्षेत्रिय कर्मचारी, पोलीस, तटरक्षक पोलीस दल व महसूल अधिकारी / कर्मचारी यांची स्वतंत्र भरारी / दक्षता पथके जिल्हाधिकारी / अपर जिल्हाधिकारी यांनी निर्माण करावीत. वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन व वाहतुकीस अटकाव करणे ही या पथकाची सुध्दा जबाबदारी राहिल.

(ब) अवैध उत्खनन / वाहतुकीची घटना वा प्रकरण ज्या अधिकारी / कर्मचारी यांच्या कार्यक्षेत्रात उघडकीस येईल, ते अधिकारी / कर्मचारी सदर प्रकरणात जबाबदार आहेत काय याची कसून तपासणी करण्यात यावी. तपासणीमध्ये सदर स्थानिक अधिकारी / कर्मचारी अवैध उत्खननास जबाबदार असल्याचे आढळून आले किंवा त्यांनी अवैध उत्खनन / वाहतुकीवर पुरेसे नियंत्रण न ठेवल्याचे आढळल्यास त्या अधिकारी / कर्मचारी यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करून, त्यांच्याविरुद्ध प्रचलित नियमानुसार शिस्तभंग विषयक कारवाई अपर जिल्हाधिकारी /जिल्हाधिकारी यांनी करावी.

(क) वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/वाहतुकीसंबंधीच्या तक्रारी/निनावी तक्रारी online करण्यासाठी प्रणाली तयार करण्यात यावी. सदर प्रणालीत तक्रारीस/ निनावी तक्रारीस online तक्रार क्रमांक देण्याबाबत तरतुद असावी. वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/वाहतुकीच्या तक्रारी करण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्याच्या ठिकाणी Toll free number उपलब्ध करून देण्यात यावा. तसेच वाळू/रेतीच्या अवैध उत्खनन/वाहतुकीच्या तक्रारी/ निनावी तक्रारीं संदर्भात प्रत्येक जिल्हाधिकारी/उपविभागीय अधिकारी/तहसिलदार कार्यालयांनी नोंदवही ठेवावी. सदर नोंदवहीत तक्रारीबाबत संपूर्ण माहिती व सदर तक्रारीच्या अनुषंगाने केलेल्या कार्यवाहीची सविस्तर माहिती ठेवण्यात यावी. तसेच सदर तक्रारी/निनावी तक्रारीबाबतची माहिती ऑनलाईन उपलब्ध करून देण्यात यावी.

(ड) नौकानयन मार्ग सुकर करण्यासाठी परवानगी दिलेल्या ठिकाणी होणाऱ्या वाळू उत्खननाच्या अनुषंगाने व CRZ क्षेत्रात वाळू/रेतीचे अवैध उत्खनन होते किंवा नाही या अनुषंगाने महाराष्ट्र मेरी

टाईम बोर्ड, महाराष्ट्र सागरी किनारपट्टी क्षेत्र व्यवस्थापन प्राधिकरण व भरारी पथकांद्वारे वेळोवेळी तपासण्या करण्यात याव्यात.

D. जप्त वाळू/रेती साठ्याच्या विल्हेवाटीबाबत अनुसरावयाची कार्यपद्धती:-

(१) जप्त केलेल्या वाळू/रेतीसाठ्याचा लिलाव जिल्हाधिकारी/ अपर जिल्हाधिकारी यांनी निश्चित केलेल्या हातच्या किंमतीनुसार करावा.

(२) जप्त केलेल्या वाळू/रेतीसाठ्याच्या लिलावासाठी, जिल्ह्यात लिलावात गेलेल्या वाळू/रेतीच्या सरासरी प्रतीब्रास किंमतीनुसार हातची किंमत निश्चित करण्यात यावी. लिलाव झाले नसल्यास मागील वर्षाच्या लिलावात गेलेल्या वाळू/रेतीच्या सरासरी प्रतीब्रास किंमतीनुसार हातची किंमत निश्चित करण्यात यावी.

E. महाराष्ट्र खनिज विकास निधीमधून संबंधित ग्रामपंचायतीसाठी निधी:-

गौण खनिजाच्या स्वामित्वधनातून लगतच्या वर्षात जमा झालेल्या निधीपैकी १० % टक्के निधी महाराष्ट्र खनिज विकास निधीत जमा करण्यात येतो. या निधीपैकी १/३ निधी, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपुर आणि महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ नागपुर यांच्या प्रशासकीय कार्य पार पाडण्यासाठी खर्च करण्यात यावा व उर्वरित २/३ रक्कमेमधून ५०% टक्के हिस्सा ज्या गावातील वाळू गटातून वाळूचे उत्खनन होते त्या गावच्या ग्रामपंचायतींना गावाच्या विकासकामासाठी म्हणजेच आरोग्यसेवा, पर्यावरण संतुलन इत्यादी करीता देण्यात यावा व उर्वरित रक्कम गावातील रस्ते, गावाला जोडणारे रस्ते तसेच मुख्य रस्त्यापर्यंत ज्या मार्गावरून वाळूची वाहतूक होते त्या रस्त्यांच्या दुरुस्तीसाठी वापरण्यात यावी. जिल्हाधिकाऱ्यांनी या बदलचे प्रस्ताव तयार करताना ग्रामपंचायतीची मागणी उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या या संदर्भातील मार्गदर्शक सूचना विचारात घ्याव्यात व प्रस्ताव तयार करून उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाला सादर करण्यात यावेत. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने सध्याच्या कार्यपद्धतीनुसार महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळामार्फत कार्यान्वयन यंत्रणांना संबंधित ग्रामपंचायती क्षेत्रातील कामांसाठी, शासन निर्णय, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग क्र.एमडीएफ-१०१०/प्र.क्र.१०३७/उद्योग-९, दि. ०१.०८.२०१२ मधील तरतुदीनुसार निधी उपलब्ध करून द्यावा.

F. वाळू/रेती निर्गतीबाबत अथवा त्याअनुषंगाने यापूर्वी निर्गमित करण्यात आलेल्या शासन निर्णय, शासन जापन, शासन परिपत्रक अथवा शासन पत्रान्वये देण्यात आलेले आदेश, सूचना जर या शासन निर्णयातील काही तरतुदींशी विसंगत असतील तर अशा प्रकरणी या शासन निर्णयातील तरतुदी अंतीम समजून त्यानुसार कार्यवाही/अंमलबजावणी करण्यात यावी.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१५०५२०१७३४५१७५१९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

मनु कुमार श्रीवास्तव
शासनाचे प्रधान सचिव

प्रत,

- १) मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन मलबार हिल, मुंबई (पत्राने)
- २) मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) सर्व मा.मंत्री / मा.राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग.
- ५) सर्व विभागीय आयुक्त.
- ६) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड, बॅलार्ड इस्टेट, मुंबई-०१
- ७) सर्व जिल्हाधिकारी.
- ८) सर्व उपविभागीय अधिकारी.
- ९) सर्व तहसिलदार.
- १०) संचालक, भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालय, नागपूर.
- ११) व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ, नागपूर.
- १२) प्रधान मुख्य वन संरक्षक, नागपूर.
- १३) महालेखापाल-१, महाराष्ट्र राज्य (लेखा व अनुज्ञेयता), (लेखापरिक्षा), मुंबई.
- १४) महालेखापाल-२, महाराष्ट्र राज्य (लेखा व अनुज्ञेयता), (लेखापरिक्षा), नागपूर.
- १५) सर्व कार्यासन, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
- १६) निवडनस्ती "ख" कार्यासन, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

शासन निर्णय क्रमांक : गौखनि-१०/१०१४/प्र.क्र.५००/ख, दि. २१/५/२०१५ सोबतचे

परिशिष्ट-अ

वाळू/रेती लिलावाच्या अनुषंगाने इतर अटी व शर्ती

- (१) लिलावधारक/परवानाधारकाने मंजूर क्षेत्रातून वाळू /रेती उत्खनन करताना नैसर्गिक संपत्तीस व पर्यावरणास धोका होणार नाही याची सर्व खबरदारी घेणे बंधनकारक आहे.
- (२) लिलावधारक/परवानाधारकाने वाळू/रेती उत्खनन करताना गावकऱ्यांच्या निस्तार हक्कांस बाधा पोहोचविता कामा नये.
- (३) लिलावधारक/परवानाधारकाने वाळू/रेतीचे केलेले उत्खनन, विक्री व वाहतूक याबाबत दैनंदिन हिशोब नोंदवही ठेवणे आवश्यक आहे. ही नोंदवही व इतर कागदपत्रे जिल्हा खनिकर्म अधिकारी, खनिकर्म निरीक्षक, महसूल अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांच्या कार्यालयातील आणि भूविज्ञान व खनिकर्म संचालनालयातील निरीक्षण करणाऱ्या अधिकाऱ्यांच्या निरीक्षणसाठी उत्खननाच्या जागेवर उपलब्ध करून देणे अनिवार्य राहिल.
- (४) लिलावधारकास वाळू / रेतीची वाहतूक करण्यासाठी परवाना द्यावयाचा असल्यास, त्याने सहकारी संस्था/संस्थांना प्राधान्य दिले पाहिजे.
- (५) (एक) वाळू उत्खननासाठी किंवा वाळू वाहतुकीसाठी नोंदणी केलेल्या बोटी, बार्ज याचाच वापर केला जाईल याबद्दल दक्षता घ्यावी. वाळू उत्खनन करताना किंवा वाहतूक करताना नोंदणी न केलेली बोट, सक्शन पंप, ड्रेझर्स व बार्ज आढळून आल्यास त्यांच्याविरुद्ध दंडात्मक कारवाई करण्यात यावी. तसेच सीआरझेड क्षेत्रात उत्खनन केलेली वाळू ही मुंबईकडे वाहतूक करताना रस्त्याने वाहतूक न करता सदरची वाहतूक ही प्राधान्याने जलमार्ग/लोहमार्ग करण्याचे प्रयत्न करण्यात यावेत.
- (दोन) जिल्हाधिकारी /अपर जिल्हाधिकारी यांनी वाळूची वाहतूक करणाऱ्या ट्रकना एकाच प्रकारचा रंग देणे शक्य आहे का याबाबतची शक्यता तपासून पाहून वाळू वाहतूकीसाठी एकाच प्रकारचा रंग दिलेले ट्रक वापरण्यात येईल, याबाबत लिलावधारक/परवानाधारक यांच्यासोबत चर्चा करून निर्णय घ्यावा.

(तीन) वाळू/रेतीची वाहतूक करतांना वाहनातील वाळू प्लॅस्टीक पेपरने / ताडपत्रीने आच्छादित करुनच वाहतूक करणे बंधनकारक आहे. अशी वाहतूक न केल्यास दंडात्मक कारवाई करण्यात येईल.

(६) लिलावधारक/परवानाधारकाने त्यांच्या लिलावस्थळातील वाळू/रेतीची वाहतूक करणाऱ्या वाहनास वहनक्षमते इतक्याच परिमाणाची वाळू द्यावी. कोणतेही वाहन वहनक्षमतेपेक्षा अधिक परिमाणाची वाळू/रेती वाहून नेत असल्याचे आढळून आल्यास त्या वाहनातील संपूर्ण वाळू अवैध आहे असे समजून वाळू जप्त करण्यात येईल व नियमानुसार दंडात्मक कारवाई करण्यात येईल. तसेच क्षमतेपेक्षा जास्त वाहतूकीबाबत मोटर वाहन कायदानुसारही कारवाई करण्यात येईल.

(७) वाळू/रेतीचे उत्खनन अथवा वाहतूक करताना अपघात झाल्यास लिलावधारक/परवानाधारकाने अपघाताची माहिती तात्काळ जवळच्या पोलीस ठाण्यात द्यावी.

(८) लिलावधारक/परवानाधारकास करारनाम्यातील अटी व शर्तीचे, गौण खनिज उत्खनन नियमातील तरतूदींचे आणि महाराष्ट्र जमीन महसूल संहिता, १९६६ मधील लागू असलेल्या तरतूदींचे पालन करणे बंधनकारक राहिल. त्याचप्रमाणे लिलावधारक/परवानाधारकाने वाळू/रेतीचा उपयोग गौण खनिज म्हणूनच केला पाहिजे.

(९) वाळू/रेतीचे उत्खनन करतेवेळी काही प्रमुख खनिज आढळून आल्यास संबंधित लिलावधारक/परवानाधारकाने मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड, विभागीय आयुक्त व जिल्हाधिकारी /अपर जिल्हाधिकारी यांना सात दिवसात कळविणे बंधनकारक राहिल.

(१०) वाळू/रेती गटात अंदाजित परिमाणापेक्षा अधिक वाळूसाठा असल्यास त्यावर लिलावधारक/परवानाधारकाचा कोणताही अधिकार राहणार नाही व अंदाजित परिमाणापेक्षा अधिक उत्खनन करण्यास लिलावधारक/परवानाधारकास परवानगी देता येणार नाही.

(११) लिलाव/परवाना दिलेल्या क्षेत्रातून करारनाम्यात नमूद केलेल्या कालावधीत, परवानगी दिलेल्या साधनांच्या सहाय्यानेच वाळू/रेतीचे उत्खनन करण्याची जबाबदारी लिलावधारक/परवानाधारकाची राहिल. वाळू स्थळात अपेक्षित साठा नाही, रस्ते उपलब्ध नाहीत अशा तसेच मानवी वा नैसर्गिक आपत्तीच्या कारणास्तव सदर कालावधी कोणत्याही परिस्थितीत वाढवून दिला जाणार नाही व वाळूगट बदलून दिला जाणार नाही.

(१२) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड यांना नौकानयन मार्गातील अडथळे दूर करणे तसेच जल-जीवन व जल संपत्तीच्या हिताच्या दृष्टीने वाळू/रेती उत्खननासाठी ड्रेझर्सचा वापर करण्यावर उचित बंधने घालता येतील.

(१३) उत्खनन केलेल्या वाळू/रेतीची साठवणूक, लिलाव/परवाना ज्या जिल्ह्यातील असेल त्याच जिल्ह्यात करावी लागेल व त्यासाठी अकृषक परवान्यासह आवश्यक जमीन उपलब्ध करून घेण्याची जबाबदारी लिलावधारक/परवानाधारकाची असेल. वाळू/रेती ठेक्याची/ परवान्याची मुदत संपण्यापूर्वी ज्या वाळू / रेतीचे उत्खनन केलेले आहे त्या वाळू/रेतीचा साठा मुदत संपल्यानंतर १० दिवसात उत्खननाच्या जागेवरून हलविण्यात आला नाही तर तो शासनाच्या मालकीचा होईल. अशा वाळू / रेतीच्या किंमतीबाबत अथवा मालकीबाबत लिलावधारकास/ परवानाधारकास कोणताही हक्क सांगता येणार नाही किंवा त्याबाबत शासनाविरुद्ध दावा दाखल करता येणार नाही.

तसेच लिलावाचा/परवान्याचा कालावधी संपल्यानंतर तसेच वर उल्लेखित १० दिवसाची मुदत संपल्यानंतर कोणत्याही परिस्थितीत वाळू/रेतीचा साठा करण्यास परवानगी देता येणार नाही किंवा त्याच्या वाहतुकीसाठी दुय्यम वाहतूक पासेस देण्यात येणार नाहीत.

(१४) शासनाच्या पूर्वपरवानगीशिवाय लिलावधारक/परवानाधारकास लिलाव / ठेका / परवाना दुसऱ्या कोणाकडेही हस्तांतरीत करता येणार नाही किंवा दुसऱ्या कोणालाही चालविण्यास देता येणार नाही किंवा लिलावानंतर भागीदारही घेता येणार नाही.

(१५) लिलावधारक/परवानाधारकाने त्यांना मंजूर केलेल्या वाळूगटातून केलेल्या उत्खननाबाबतचे विवरणपत्र पुढील महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र मेरीटाईम बोर्ड व जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांना सादर करणे सक्तीचे आहे. ज्या लिलावधारक/परवानाधारकाकडून मासिक विवरणपत्र विहित वेळेत सादर करण्यात येणार नाही, त्यांच्याविरुद्ध दंडात्मक कारवाई करण्याचे तसेच त्यांचा ठेका/परवाना रद्द करण्याचे अधिकार जिल्हाधिकारी/अपर जिल्हाधिकारी यांना राहतील.

*****